

Popov, Konstantin

За някои структурни, семантични и стилистични особености на простите изречения в българския език

In: *Otázky slovanské syntaxe. II, Sborník symposia "Strukturní typy slovanské věty a jejich vývoj"*, Brno 20.-22.10.1966. Bauer, Jaroslav (editor).
Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1968, pp. 201-209

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120069>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ЗА НЯКОИ СТРУКТУРНИ, СЕМАНТИЧНИ И СТИЛИСТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ НА ПРОСТИТЕ ИЗРЕЧЕНИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Българският книжовен език се развива и оформява повече от един век върху основата на народните говори. Като на всеки книжовен език и на него са присъщи закономерности, които го характеризират като наддиалектно явление. Аналитичният характер на народния език обаче е напълно запазен и в книжовната реч. Той е предпоставка и условие да се развият някои особености в структурата на българското изречение. Трябва да се изтъкне, че почти всички синтактични черти, които характеризират структурата на простото изречение в книжовната реч, имат своите прототипове в народната реч. Разбира се, някои от тях се намират в по-неразвита форма в народния език или се отличават с по-малка фреквентност. От друга страна, някои народни синтактични особености са застъпени по-слабо в книжовната реч. Така например едносъставните изречения битуват в народния език, обаче тяхната фреквентност е много по-голяма и по-изразителна в книжовната реч и е свързана там не само с разговорния стил, но и с поетическите описания, с поетическия стил, винаги стилистически мотивирана.

Едносъставните изречения, които в много случаи са свързани с елиптичните или като че ли са образувани на фона на елиптичните, представят типична особеност за много народни пословици и поговорки. Тяхната елиптичност е постоянна и стабилна, независеща от някакъв контекст или ситуация, от условията на диалога, от ритмични и евфонични причини, макар че тези причини понякога съпътствуват явлението или привидно го мотивират. Очевидно тяхната система е по-архаична и не бива да се разглежда само като особеност на жанра, но не бива и да се забравя, че народните пословици като жанр представят най-благоприятен климат за употреба на елиптични и безглаголни структури.¹ Многократно употребена структура на едносъставно изречение в съчетание с прилагателното „*блажен*“ срещахме още в старобългарски, а също така и в гръцки език, в така наречената проповед на планината: *Блажени ништи доухомъ...*; *блажени кротъци...* (Зографско евангелие, Мат. V, 3—11); *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῆ πνεύματι*.

Едносъставното изречение може да бъде просто или сложно. В него най-често липсва сказуемото, но могат да липсват и други части, без

¹ Ив. Васева, *Бележки върху синтактичния строеж на българските пословици. Пословици с елиптична структура*. Известия на Института за български език, кн. XI, стр. 293—310.

да се чувствава синтактична или семантична непълнота. Обикновено се изпуска спомогателният глагол *съм*, например: „*Бащина поука — синова сполука*“, „*До време хубост — до зъби сладост*“, „*Без пари здраве — готова болест*“, „*Старост — нерадост*“, „*Какъвто светеца, такъв и венеца*“, „*Всекиму драг, на себе си враг*“, „*Тебе лъжа, мене истина*“, „*Очи пълни, ръце празни*“, „*Отвѣн кукла, отвѣтре панукла*“, „*Зет като мед, син като пелин*“, „*Дето цвет, там и мед*“.

Изпускането на други глаголи също така не причинява синтактична непълнота, например: „*Бели пари за черни дни*“, „*Брада царска, глава воденичарска*“, „*Жълта коза — жълто яре*“, „*Меки очи — мокри поли*“, „*С мома годещ — с пари тъкмеж*“, „*Вересия — празна кесия*“, „*Сиромашия до шия*“, „*Подир дъжд качулка*“, „*Всяко село и закон*“, „*Според пилето и опашката му*“, „*От твоите уста в божиите уши*“, „*Огън горещо*“, „*От два бука — три вретена*“.

Едносъставни изречения, обусловени от диалога, интонацията или ситуацията, се срещат твърде често в разговорния език, например: — *Какъв юнак! Какъв хубавец!* (Й. Йовков) — *Невъзпитани хора! Ужасни хора!* (Й. Йовков) — *А-а-а от сиромашия, от сиромашия. Пусто дърво недодялано!* (Ел. Пелин) — *Бре, че инат жена!* (Й. Йовков) *Една прилична и хубавица, та па и хрисима, и работна, и сладкодумна* (Т. Г. Влайков).

Между едносъставните изречения особено място заемат деиктичните изречения, свързани с показателните частици *ето*, *на* и *ей*, със съществителни или с дателни и винителни местоименни форми, например: *Ето я мръсната локва до кладенеца, Ето каруците на баира, Ето му човецината, На ти пари, На ви по чашка, На ти хляб, На ти здравец да си здрав, Ей ми глава — ей ми сабя, Ей полето — ей ти коня*. Очевидно деиктичните изречения са най-архаичните типове на едносъставните изречения.

Спирам се повече върху употребата на едносъставните безглаголни изречения, присъщи на народния език, не само за това че те са старинни и жизнени, но и защото те в известна степен са в противоречие със засилената глаголност в системата на българския език. Освен това тяхната употреба се засилва и разширява в съвременната българска книжовна реч. Там те се използват като описателно и стилистично средство за разкриване на картини и ситуации, на емоционално отношение към действителността, например: *Чудно и непостижимо величаво сцена от съня на природата: аз такава не бях виждал никога. Есенна поезия на самотата* (Вазов). *Ала да премина на предмета си: първите дни на нашата свобода. Какви дни тревожни, необикновени, чудни!* (Вазов).

От останалите едносъставни изречения, преди всичко, безподложните, широка употреба в книжовната практика добиват неопределено-личните и обобщено-личните изречения. Обобщено-личните водят началото си от народните пословици, например: „*Не питай старо, а патило*“. „*Не плачи на чужди гробища*“. „*Вярвай очите си, а не ушите си*“.

Разпространението им в книжовната реч става закономерно и мотивирано както в другите славянски езици, например: *Да живееш някъде си, в бедно жилище, сред бедни като тебе, като че ли е по-лесно поносимо, отколкото да живееш сред блясъка и разкоша на богатите...* (Ст. Ц. Даскалов). *Демократи, ама за демокрация да не им приказваш* (Г. Ка-

раславов). *Ако не кърпиш вехтото, ново-не носваш* (посл.). *Ако хвърлиш зад себе си, ще намериш пред себе си* (посл.).

Употребата на обобщено-личните изречения има широко приложение не само в разговорния стил, в народния език, но и в повествователната практика. Стилистическите предимства на тази употреба се състоят в това, че обобщената функция на второ лице отстранява натрапничавата персонафикация на първо лице и засилва разговорния тон на речта. Глаголната форма за второ лице с обобщено значение дава възможност на първо лице да насочи речта към себе си или към всички. Същевременно тя запазва следи от своето основно и конкретно значение и по този начин прави речта по-жива и по-пластична. Конкретното и абстрактното (обобщението) в значението на тази граматическа форма се намират в постоянна диалектическа връзка и се разкриват при условията на даден контекст или във от него в рамките на една сентенция.

Безличните изречения в съвременния български език се образуват, както и в другите славянски езици, с помощта на безличен глагол в 3 л. ед. ч. и възвратно местоимение *се* или без *се*, или чрез спомагателен глагол и безлична предикативна дума на -о. Безличните глаголи в книжовната реч се образуват по модели от народния език. Много от безличните глаголи имат двойна употреба — лична и безлична. Личната им употреба обикновено е основна. В структурно отношение безличните изречения се характеризират със задължителна или незадължителна употреба на винително или дателно местоименно допълнение. Безличните изречения с възвратно местоимение *се* се отличават с по-голяма фреквентност от изреченията без *се*, например: *Стъмняваше се* (Йовков). *Тежко, брате, се живее между глупци неразбрани* (Ботев). *Мирише на лак* (Йовков). *В устата ѝ горчеше* (Ц. Лачева).

Предикативната дума на -о може да бъде предикативно наречие, прилагателно или причастие, например: *широко е, тихо е, срамно е, тъмно е, важно е, интересно е, любопитно е, нежелателно е, нереално е* и др. Източникът на този модел е народният език, например: *Стана му драго и весело* (Влайков). *Що ми е мило и драго* (нар. песен). Този тип изречения се отличават с широка употреба в книжовната реч.

Най-малобройна е групата на безличните изречения, образувани с предикативните съществителни *грехота, грях, срамота, грижа, жал, гнус, еня, смях, мъка, яд* и под.: *грехота е, срамота е, не ме е грижа, жал ми е, гнус ме е, смях ме е, мъка му е, страх го е*. Тези изречения характеризират народния език. По техния модел е построено изречението „*факт е*“ или „*въпрос е*“, типично за книжовната реч.

Както във всички езици, така и в българския език съществуват утвърдителни и отрицателни изречения, които отразяват определени закономерности на мисленето и са свързани с логическите закони за тъждеството и за отрицанието. Първият закон установява връзката между предметите, тяхното тъждество, а вторият изтъква разликата между предметите, т. е. отношение на различие. Отрицателните изречения следователно изразяват категорията отрицание. Те биват, според общоизвестната класификация, общоотрицателни и частичноотрицателни. При общоотрицателните изречения отрицанието се отнася до предиката, а при частичноотрицателните до другите части (членове) на изречението.

Общотридателните изречения са стандартен тип, а частичноотридателните са по-специален тип. Частичноотридателните изречения не са характерни за народния език, а само за книжовната реч, макар че прототипове от тях се срещат и в народната реч. Те са, относително взето, по-ново явление, което се развива и разширява в книжовния език главно под чуждо влияние, предимно руско, и в определени случаи добиват стилистични предимства, понеже чрез отрицанието отречената второстепенна част, а също така и подлогът, привлича логическото ударение и по този начин добива актуално значение или характер на инверсия, например: *Не поздрав, изстрел чака я отворед* (Бл. Димитрова). *Но не той вас, братя храни, а вие него с труда си* (Ботев). *Трябва ми колесница, но не каква да е* (Каралийчев). *Не един и не двама обикаляха портата на чиковата им къща* (Ст. Дичев). *И то не страх в сърца вля, а гняв* (Бл. Димитрова). *Не за чужди зрей в градина росна алена малина* (Яворов). *Не след много Рада чу отчаяни женски викове* (Вазов). *Не без мъка се изкачихме до къщата със знамената* (Ив. Вазов).

Необходимо е да се отбележи, че отречените обстоятелства се отличават с най-голяма фреквентност: *не далеко, не дотам, не съвсем любезно, не след много, не за дълго, не малко, не без удоволствие, не за първи път, не без прония, не на шега, не толкова от скръб*.

Общотридателните изречения от типа „*На бодлива крава господ роза не дава*“, както се вече изтъкна, са най-широко застъпени в народната и в книжовната реч. Отрицанието може да се удвои или утрои, както в останалите славянски езици, например: „*Не ща на Дели Дима ни меда, ни жилото*“ (З. Сребров). „*Сякаш нищо никога не е било*“ (Каралийчев).

В разговорния стил често пъти се употребяват отрицателни изрази, при които основната дума (глагол, съществително, прилагателно или наречие) се удвоява, като отрицателната частица „не“ стои пред втория компонент: „*пресяда не пресяда*“, „*мина не мина*“, „*щат не щат*“, „*грях не грях*“, „*срам не срам*“, „*студ не студ*“, „*люд не люд*“, „*стара не стара*“, „*тежко не тежко*“. Тук има своеобразно сливане на две изречения. „*Студ е, не е студ* — „*студ не студ*“ = „*макар и да е студ*“, при което се развива слабо отрицание и по-често отстъпително значение, например: — *А бе, пресяда не пресяда, все ще намерим време да прескочим до Загорци* (Б. Обретенов). *Мина не мина час и всичко беше готово* (П. Бобев). *Щат не щат, ще те признаят за градски жмет* (Каралийчев). *Грях не грях, в неделя цялото семейство се залови да чисти двора* (Чудомир). *Срам не срам, ще ви призная всичко* (А. Константинов). *Студ не студ, нека върви да се учи* (Ел. Пелин). — *Ти си луда! — Луда не луда, ще вървя* (Вазов). *Стара не стара, пак да я видя коя е и каква е* (Н. Райнов). *Сам ще я свърши тогава, викам си, тежко не тежко за стар човек, ще я свърши* (Б. Обретенов).

За подобна интересна разновидност на отрицателните изречения в руски език говори и А. М. Пешковски².

За да се засили отрицанието, дублира се отрицателният израз със целия си състав, като в началото се постави подчинителният съюз *че*, например:

² А. М. Пешковский, *Русский синтаксис в научном освещении*, Москва, 1936, 355.

„*Че не дават — не дават, право си е, потвърди виновно Ангел* (Караславов). Може по същия начин да се дублира и утвърдителното изречение, например: „*Че беше горещо — горещо беше, но Моканина знаеше...* (Йовков). Тези особености са присъщи на народния език.

Когато започва с частица *не* и съюз *че*, отрицателното изречение добива характер на утвърдително или пък развива отстъпително (концесивно) значение, например: *Не че отричам значението на критиката* (= аз признавам значението на критиката, въпреки че признавам значението на критиката), *но се гнуся от недоброръвестна критика* (Вазов). *Не че не иска да го слуша, не. Напротив, тя напрегнато го слушаше* (К. Кръстев). *Не че не са минали през ръката му пари — минали са* (Ал. Константинов).

Отрицателният израз „*не щеш ли*“ се е лексикализирайл, загубил е въпросителния си характер и сигнализира за нещо, което неочаквано се появява, например: *Не щеш ли, напреде му се изпречиха две дървета* (Каралийчев). *Не щеш ли, тъкмо в този миг Лъчезар влезе в стаята* (П. Бобев).

За да се изрази по-силна степен на едно действие или качество, в разговорния език често пъти се удвоява отрицателният израз, като след първия му компонент се поставя частицата *не*, а пред втория съюзът *ами*, например: — *Вариклечко не, ами вариклечко* (= много голям вариклечко, скъперник) — *пошуваше чорбаджи Петраки и пак пригласяше* (Вазов). — *Мъчно не, ами мъчно* (= много мъчно) — *отговори Стоилка* (Ел. Пелин). *Да я биеш не, ами и земята под нея да не остана* (Ел. Пелин).

Отрицателната частица *не*, употребена след въпросителни местоимения и наречия, придава на изречението утвърдителен характер, например: *Какви не сънища съм сънувала* (= всякакви сънища) — Йовков. *Какво не* (= всичко) *е минавало през главите им* (К. Петканов). *Водил ги е къде не* (Вазов). *Какво не* (= всякакво) *не му замесваха в хлеба* (П. П. Славейков). *Познавам я и нея, как не* (Ал. Константинов). *Нека, казва, тях приберем по-напред. Добре, казвам, защо не?* (Ел. Пелин).

Дублираната употреба на отрицателната частица *не* придава на изречението положителен смисъл. Тя е характерна за книжовната реч и до известна степен е засилена под руско влияние: *не могу не писать, не мога да не пиша. Ти си чувал за него — не може да не си чувал* (Н. Райнов). *Тези насиллия не могат да не покъртят и най-коравото сърце* (Ботев).

Подобна дублирана употреба се среща и в народния език. Първото отрицание тук обаче се отнася до спомагателния глагол съм в трето лице: *той не е да не знае, той не е да не е чувал*. И тук дублираното отрицание е свързано с положителен смисъл, например: — *Той, Кендо, не е да си не идва. По-напред пак си идва, пък по болест* (Ил. Волен).

Изгубили са отрицателното си значение и изречения, които съдържат съчетанието „*едва ли не*“. Това съчетание е равнозначно на модалната дума *почти*. Употребата му е засилена вероятно под руско влияние. *Изля от устата си едва ли не половината стомна* (Д. Талев). *На съвещанието ме изкараха едва ли не саботьор* (Е. Манов).

Посочените типове отрицателни изречения илюстрират диалектиката на езика, която обуславя противоречието между форма и съдържание: отрицателни по форма изречения имат положително съдържание.

Да-изречения са най-разпространените и най-разнообразните в семан-

тично и във функционално отношение изречения в съвременния български език. Те са образувани с помощта на частицата или на съюза *да*, който има индоевропейски произход, затова се среща и в другите славянски езици. Неговата употреба обаче е типична за южнославянските езици, по-специално за българския език, защото в сърбохърватския език все още съществува борба между инфинитивната форма и *да*-изречение, докато в българския език моделът на *да*-изречение господства и произва цялата синтактична система на нашия език. *Да*-изречения биват два вида: а) от инфинитивен произход, б) от неинфинитивен произход. Първите заместват старобългарския инфинитив, суин или причастни конструкции. Та са подчинени изречения, които се свързват с главното изречение със съюза *да* или със сложни съюзи, в основата на които стои съюза *да*: *преди да* (за време), *за да* (за цел), *да не би да* (за цел), *без да* (за начин), *макар да*, *колкото и да*, *както и да* (за отстъпка), *вместо да* (за изключване) и др. Изреченията с неинфинитивен произход са прости изречения — въпросителни, повелителни, възклицателни — с модален нюанс. При тях *да* се превръща в модална дума или в частица и самите изречения най-често изразяват желание, намерение, волеизлияние, призив, покана, молба, предупреждение, предположение, съгласие, възхищение, неопределеност, необходимост. Изобщо техният семантичен спектър е богат и разнообразен, добре нюансиран. Така например изречението „*Как учим?*“ е въпросително, а изречението „*Как да учим?*“ = („Как трябва може да учим?“) е модалновъпросително. По този начин въпросителните изречения с помощта на частица *да* могат да получават модално значение. Други примери: *Какво ще правим?* (въпрос) *Какво да правим?* (модален въпрос) *Какво да правим?* (примирение) *Кога ще излезем?* (въпрос) *Кога да излезем?* (модален въпрос) *Защо да не ти се приказва?* *Да не сме ти станали чужди?* (К. Петканов) — *Кой, аз да плача?* (Ц. Церковски).

Ако е отрицателно, изречението може да стане въпросително и само с помощта на частица *да*. Съответната въпросителна интонация обикновено се съсредоточава върху втората или последната част на изречението, например: *Аз да не съм мечка?* (А. Каралийчев) *Да не си полудял?* (А. Каралийчев) *Ваша милост да не ви са нещо роднина удавените?* (Ив. Вазов) *Да не сте българин?* (Ив. Вазов) *Да не би някой да го е проследил?* (Д. Талев) *Да не би яйцето да е било старо?* (Св. Минков) *Да не са ти потънали гемите в морето?* (Йовков).

И утвърдителни изречения могат да се образуват с помощта на частицата *да* и съответната въпросителна интонация, без въпросителни наречия и местоимения, например: *Да вземем по едно пиво?* (Ив. Вазов) — покана. *Да има кой да ме води за носа?* (Ив. Вазов) — ирония. *Не го е еня, че тъй е намерил. Я да е дядо Кольо кмет?* (Ц. Церковски) — ирония. *Каква несправедливост! Да ме държат така, да чувствавам миризмата на това мършаво тяло* (Ел. Пелин) — възмущение.

По начало българските глаголи от свършен вид нямат отрицателна повелителна форма. И все пак такава форма съществува, само че тя се образува с помощта на частица *да* и формата на минало неопределено време (перфект). Характеризира се със засилена модалност, например: — *Видиш ли това? Да не си посмял!* (Цв. Ангелов) *Да не си продумал за това!* (А. Каралийчев) *Да не си стъпила вече в моя дом!* (И. Йовков).

Формите „не посмей“, „не продумай“, „не стъпи“ не съществуват в български език. Вместо тях стоят формите за 2 л.: *да не си посмъл, да не си продумал, да не си стъпил, да не сте посмели, да не сте продумали, да не сте стъпили.*

Положителната перфектна форма в да-изречение има друг нюанс, например: *Да си му мислил навреме, Герчо! Моми много, с кола да ги товариш, като любеници* (Ел. Пелин). — *И нему, мамо, не е крив никой. Да е държал юздите по-близо!* (Ц. Церковски) Този нюанс се състои в това, че в посочените примери субектът се изтъква като виновник за своята несполука.

Плусквамперфектната форма (минало предварително време) в да-изречение се използва за израз на покана, напомняне, съжаление, проклятие, например: *Ами да беше ни прегледал, г-н докторе* (Й. Йовков). *Да беше погледнал у калуѓериците, у госпожа Ровоама!* (Ив. Вазов) *Да беше си измил най-напред ръцете — сгълча го майка му* (П. Здравков). — *В земята потъна, бе синко. Майка ти, горката, очите си изплака. Да беше ни се обадил. Писъмце да беше ни пратила* (Ел. Пелин) *По-харно да беше отишъл в ада* (Ел. Пелин). *О, кемики, да не бях го виждала никогаш!* (В. Друмев).

Имперфектната форма може да изразява пожелание, възхищение и условие, например: *И да знаеше пък каква беше чистница и уредница тая Райна!* (Влайков) *Да имахме сега свой човек тука* (Веч. н., 2635/60). *Да можех сега да вляза в някои от топлите къщи наоколо* (Л. Александрова). *Да бяха, либе, да бяха, да бяха злато ковани твоите руси косици* (П. К. Яворов). *Ех, да беше жива Божана* (Ел. Пелин). Футурната форма може да изразява предположение, например: — *Виж това месечината, Варлааме, ще да е нещо голямо* (Вазов). *Ще има много да чака Чушката* (Веч. н. 2970/61).

Най-много модални значения може да изразява презентната форма в да-изречения, например:

Пожелание:

Ох, де да е така! (Веч. н. 2970/61). *Де да е Найден да дойде* (нар. п.). *Ах, да дойде лято ...* (Вапц.). *Да ще този човек да ми даде момичето* (Ел. Пелин). *Те сега да съм млад, сега да ми е да вляза в казармата, та да разбере що е живот* (Г. Караславов). *Ех, да е здрав, да му държат краката, за един ден ще обходи целия кър* (Г. Караславов). *Да живее народът!* (Вазов) *Да си жива. Райно!* (Вазов) *Да Андрея там да ме заведе* (Йовков).

Покана, заповед или настоятелно искане:

— *Да идем дома, рече Стоян* (Ел. Пелин). *Да ви запозная с господина* (Вазов). *Сега да почакаме!* — *заповяда мийката* (Вазов). — *Слушайте, хей! ... Да ми върнете парите!* (Ел. Пелин) *Не го ща, да се махне! Човек, дето не работи, не го ща в тая къща. Да се изнесе!* (Й. Йовков).

Молба:

Да бъде тъй неделя още, неделя пек и мирно време... (Яворов). *Донеси ми писмата. Ама не се бави, моля ти се. Веднага да дойдеш!* (Ел. Пелин).

Учудване:

Не може да бъде! (А. Каралийчев) — *Боже, мари те, нашите дъщери,*

ще ни направят за смях!... Да се прострат наред пътя! (Ц. Церковски) Света богородичке, и аз да не усетя по-рано (Вазов).

Възхищение:

Нареди се, да ти драго да го гледаш (Г. Караславов). Една стройна, на гиздава — да ѝ се ненагледаш (Влайков). Па онова ясно и хубаво време — да му се ненарадваш! (Влайков).

Ирония:

Да му видиш каяфета само ... (Вазов). И то да ми е една красавица, а то! (Веч. н. 2681/60). Да видиш ти какво момиче, брат, като жребица от разплодник (Вапцаров).

Закана:

„Веднъж да мине!“ — заканваше се по пътя за дома си бай Пъндьо. „Никога няма да се занимавам с политика“ (Г. Караславов). Станат, все против частния капитал дрънкат. Да взема едно дърво, че да ги подбера, че да им дам едни кооперации, та да помнят, докато са живи! (Г. Караславов).

Възмущение, недоволство:

И да са хора! (Вазов) Ама че диванета. Да им се не види главата! (Ал. Константинов). Но дотам ли трябваше да отиде той, дотам ли? Да убие човека! (Ел. Пелин).

Предположение:

Да е Марин?... Не е (П. Проданов). Може да е за дяда Моска (Йовков). Млад човек: да има да има най-много тридесет години (Ал. Константинов). Да е море не е море (Н. Марангозов).

Строго предупреждение:

Това е моя грижа. — Твоя е тя, но стане ли нещо, ти да му мислиш (К. Петканов).

Условие:

— Е, къде мислиш сега да вървиш? — Пак във Влашко, само да ми намериш дрехи и тескере (Вазов).

Да-изречения се употребяват като условни подчинени изречения: Да има винце, и баба пийва (посл.). Да те обичаше той, нямаше да дигне глава против баща ти (П. Ю. Тодоров).

Многократната им употреба също така се среща в сложни изречения, например: Едни да събират, като мравки, през целия си живот, да просят, да трупат, да пълнят, а други — да правят прах и пепел... (Вазов).

Най-типична е обаче употребата им в народни пословици, клетви и благопожелания, например: Да го закачиш на сребърен гвоздей (посл.). Да го вземат дяволите (Посл.). Да му се позлатят ръцете (посл.).

В някои народни песни и фразеологизми се повтаря глаголът или частичката да, например: Жали, моме да жалиме (нар. п.). Да идем, Кино моме, да идем (нар. п.). Каквото стане да стане (Вазов).

Да-изречения могат да се употребяват като вметнати или присъединени части и като фразеологизми, например: Пък да си кажа правото, сънувах един лош сън (Ел. Пелин). Каква кал, дявол да го вземе, каква кал! (Ел. Пелин). Тая няма да я бъде! (Н. Каралиева). Най-много

трудодни се губят още все в „мъртвите сезони“. Пък да не говорим за растящата остра нужда в огромното социалистическо строителство (РД, 18/60).

В съчетания като „кой да е“, „какъв да е“, „как да е“, „къде да е“ да-изречения са се лексикализирали със значение на една дума, например: *Ние не сме кои да е* (П. Вежинов). *Не можем на кого да е* (= на всекиго) *да се доверим* (К. Калчев). *Не се намери какъвто и да е* (= никакъв) *фураж* (Йовков). *От брадва рана кога да е* (= все някога) *зараства* (посл.).

Преминаването на българския език от синтетичен към аналитичен строеж е предизвикало възникването на някои нови явления и изменението на някои синтактични модели. Аз се спрях само на някои от ония структурни и семантични особености, които характеризират простото изречение в съвременния български език.

